

Zhao Ziyang, de in januari overleden voormalig partijleider, had een andere interpretatie van de studentenbeweging in 1989 dan Deng Xiaoping. Zhao vond het patriottisch, Deng sprak van een oproer. Waarvóór de studenten hongerden deed voor de partijtop nauwelijks ter zake. Wat gebeurde er precies achter de schermen waardoor Zhao in dat roerige voorjaar naar het Plein kwam om in tranen uit te barsten?

De vorm van de val

door David Engelhard

Het begon allemaal in het voorjaar van 1989 met de dood van Hu Yaobang op 15 april. Twee jaar daarvoor was hij in ongenade gevallen nadat hij in de ogen van de partijoudsten te veel bourgeois trekken had vertoond; hij maakte desalniettemin nog deel uit van het Politburo. Volgens de notulen sprak hij de woorden: ‘Kameraad Ziyang [...]’ voordat hij ineen zeeg. Iemand suggereerde een hartaanval, en Zhao Ziyang, de voorzitter van het beraad, vroeg of iemand nitroglycerine bij zich had. Dat was het geval, maar de voormalig partijleider overleed toch enkele dagen later.

Hoe weten we dit zo goed? Omdat de notulen van de beraadslagingen voorafgaande aan het neerslaan van de studentenbeweging op 4 juni 1989 zijn gepubliceerd als *Het Tiananmen-dossier*. We hebben in *China Nu* 2001 (#1) een interview opgenomen met Andrew Nathan, die samen met Perry Link deze epistels vertaalde, van commentaar voorzag en – belangrijker nog – met zijn goede naam instond voor de authenticiteit. De notulen zijn zo gedetailleerd dat het lijkt alsof je als lezer zelf aanwezig was.

De studenten, die ontevreden waren over het verloop van de hervormingen en de beperkte mogelijkheden om carrière te maken buiten de machtsspelletjes van de Partij om, grepen de dood van Hu Yaobang aan om hun onvrede te betuigen. Het zou uiteindelijk tot het bloedbad van 4 juni leiden en tot de val van Zhao Ziyang, de opvolger van Hu Yaobang als secretaris-generaal van de Partij. De een zijn dood werd de ander z’n val.

Linker foto: Studentenleider Wang Dan, met op zijn hoofdband ‘Hongerstaking’, spreekt de studenten toe.

Rechter foto: Hu Yaobang en Zhao Ziyang samen in gelukkiger tijden op het twaalfde Nationale Partijcongres van de Communistische Partij in september 1982.

Oproer of patriottisch

Deng was zich bewust van de dynamiek van het politieke spel en wist waar het om ging: de politieke inschatting van gebeurtenissen. Is het een legitieme, patriottische beweging of is het een ‘oproer’ van tegenkrachten die het land in chaos kunnen werpen als niet krachtig wordt opgetreden? De winnaar bepaalt en in 1989 was dat Deng Xiaoping en niet Zhao Ziyang. Voor de politieke elite in deze tijd, die zelf soms jarenlang hadden geleden onder de ‘oproer’ van de Culturele Revolutie, was een dergelijke inschatting van de aard van de gebeurtenissen overigens zeker geen academische kwestie. In het topperleg over de studentenbeweging komt de associatie met de Culturele Revolutie en de periode daarvoor telkens weer terug. ‘Deze kinderen hebben geen idee hoe goed ze het hebben. Toen wij zo oud waren woonden we in een woud van geweren en een regen van kogels [...] Geef hun vrede en ze willen het niet, ze willen zichzelf liever uithongeren. Ondankbaren! [...] Dit is belachelijk!’ Aldus een getergde 81-jarige Wang Zhen, die in vergelijking met de andere partijoudsten opvallend ruwe taal uitslaat.

Deng had de studentendemonstraties eind april al als ‘oproer’ beoordeeld, en het *Volksdagblad* (*Renmin Ribao*) had die kwalificatie op 26 april in een redactioneel kenbaar gemaakt. Zhao Ziyang bezag de demonstraties vanaf het begin in een positiever licht en benadrukte juist het patriottische karakter ervan. De laatste week van april was hij echter in Noord-Korea en kon de toonzetting van het beslissende redactioneel niet beïnvloeden. Wat opvalt in de beraadslagingen (met een groot achterkamertjes-karakter), is dat het alleen nog over de vorm ging. Meer precies: over de vraag of het redactioneel van 26 april – waarin de studenten als oproerkraaiers werden weggezet – moest worden herzien, bijvoorbeeld met een nieuw redactioneel. De werkelijke klachten van de studenten – hervormingen, corruptie – werden nauwelijks besproken of konden bij de partijtop, zeker bij Zhao Ziyang en de zijnen, op betrekkelijk veel steun rekenen. Zo verklaarde hij in aanwezigheid van zijn opponent

Li Peng in het Tongren-ziekenhuis, waar zij op 17 mei hongerstakingende studenten bezochten om hen te bewegen weer te gaan eten: ‘De doelstellingen van de partij en de regering komen overeen met die van jullie.’

‘Beste kameraad Li’

Ook bij de studenten was het van groot belang of het redactioneel commentaar van 26 april werd herzien of niet: eigenlijk demonstreerden zij om juist te laten zien dat zij patriottisch waren en *niet* uit waren op de val van de Partij. Wang Dan en Wuerkaixi, de jonge studentenleiders die het meest bekend zijn geworden in het buitenland, hadden met premier Li Peng een ontmoeting op 18 mei in de Grote Hal van het Volk. Opvallend is de ruzieachtige toon van het gesprek, dat in zijn geheel gaat over de *aard* van de demonstraties. Li Peng is een aangenomen zoon van de geliefde Zhou Enlai, maar werd zelf door de studenten gehaat om zijn harde opstelling.

Li Peng opende de vergadering maar werd gelijk in de rede gevallen door Wuerkaixi: de studenten hadden hém uitgenodigd en zij zouden daarom de agenda bepalen. De studenten stelden vervolgens geen *inhoudelijke* eisen, maar wel twee voorwaarden alvorens de studenten het Plein zouden verlaten: de studentenbeweging diende te worden betiteld als ‘patriottisch’ en de ontmoeting tussen de leiders en de studenten moest rechtstreeks worden uitgezonden. Xiong Yan, een van de studenten, stelde profetisch vast dat de geschiedenis het patriottisme van de studentenbeweging zou erkennen, en dat de werkelijke reden om de regering te vragen haar standpunt te wijzigen, was om de regering de kans te geven haar eer te redden. Patriottischer kan bijna niet, maar Li Peng ging niet overstag. Hij uitte enkele verzoenende frasen door te zeggen dat niemand ooit had gezegd dat ‘de meerderheid’ betrokken was bij oproer. De studenten gingen weg met de mededeling van Xiong Yan, die de premier overigens aansprak met een brutaal ‘beste kameraad Li’, dat er geen verband is tussen oproer en de studentenbeweging en dat wanneer er wel oproer zou komen, dit geheel en al de

Zhao Ziyang: ‘De doelstellingen van de partij en de regering komen overeen met die van jullie.’

verantwoordelijkheid van de regering zou zijn. Diezelfde ochtend hadden de partijoudsten en het Permanent Comité van het politbureau – de tweede generatie leiders die de formele macht in handen hadden – al besloten tot het uitroepen van de staat van beleg in de stad. Zhao Ziyang had zich ziek gemeld, maar Li Peng verklaarde onomwonden dat ‘kameraad Zhao Ziyang’ (de toevoeging van diens achternaam verraadde dat hij niet langer als een van hun hoefde te worden beschouwd) verstek had laten gaan omdat hij tegen de staat van beleg was. Alle aanwezigen steunden het voorstel om de staat van beleg uit te roepen, en keerden zich daarmee tegen Zhao Ziyang.

‘We zijn te laat’

Zhao was inderdaad tegen omdat hij vreesde dat het escalerend zou werken en dat had hij ook al aan Deng Xiaoping willen schrijven, samen met zijn ontslagbrief. Zhao worstelde met een klassiek dilemma van de loyale ambtenaar. Hij schreef: ‘na zorgvuldige overweging heb ik besloten dat ik [...] de staat van beleg in Peking, waartoe u (Deng Xiaoping) besloten heeft, eenvoudig niet kan uitvoeren. Ik handhaaf mijn mening. Daarom verzoek ik ontslagen te worden [...]’ Deze brief had hij, hoewel partijleider en inmiddels 60 jaar oud, eerst ter controle laten lezen aan zijn eerste vertrouwensman onder de oudsten, Yang Shangkun. Deze had de brief afgekeurd en Zhao ervan weten te overtuigen (nog) niet af te treden met het argument dat het niet viel uit te leggen aan het volk. Het ging om de partijdiscipline, niet om de inhoud. >

Seniel, oké, maar conservatief?

Dat weerhield Zhao er echter niet van zijn eigen koers te blijven varen. Hij moet haast wel geweten hebben dat dit zijn politieke lot zou bezegelen, want de stemming onder zijn politieke kameraden keerde zich steeds meer tegen hem. Na zijn laatste vergadering met het Permanent Comité ging hij midden in de nacht (04:00 uur) naar het Plein, samen met nota bene Li Peng en Wen Jiabao, toentertijd een vertrouweling van Zhao en nu de huidige premier. Daar sprak hij de beroemd geworden zin: 'Wij zijn te laat gekomen' en smeekte de studenten hun hongerstaking te beëindigen. Hij zei dat het tijd kostte om aan de eisen van de studenten te voldoen, waaronder de eis de hele beweging te evalueren als zijnde patriottisch. Veel omstanders moesten huilen en vroegen zijn handtekening. Een foto van zijn nachtelijke gelaat, omstuwd met studenten, is de wereld overgegaan en heeft zijn politieke erfenis gekleurd. Hierna meldde hij zich ziek.

Niet uit het juiste hout

Deng Xiaoping was *not amused*. Hij ontbood Yang Shangkun en spuwde zijn gram over het ongedisciplineerde optreden van Zhao. Deng voelde zich ook gekwetst omdat het volgens hem juist zo goed ging in het land: 'Het is rustig in de dorpen en de arbeiders zijn in principe ook rustig. Dat is het resultaat van hervorming en opening.' Hij vervolgde dat hij helemaal niet tegen politieke hervorming op zich is, maar 'je moet wel realistisch blijven, [...]. Je kunt jezelf niet in een dag vetmesten. [...] Ik ben oud en als iemand suggereert dat ik seniel ben, oké, in de war, oké

– maar voor iemand van mijn leeftijd in de partij, vind ik mezelf niet conservatief. Houd ik te krampachtig vast aan de macht?' Deng opperde, na een beleefd antwoord van Yang Shangkun, dat hij eigenlijk terug zou moeten treden omdat hij teveel verantwoordelijkheid had en nog elke belangrijke beslissing moest bekrachtigen. Zhao Ziyang werd intern steeds meer 'gecriminaliseerd' en zat vleugellam in Zhongnanhai, het wooncomplex van de partijtop. De partijoudsten spraken inmiddels over zijn opvolging en hoe de 'zaak-Zhao Ziyang' viel uit te leggen. Deng wilde per se voorkomen dat 'zijn' economische hervormingen en opening naar het Westen in gevaar komen.

De rest is geschiedenis. Op 19 juni, ruim twee weken na het neerslaan door het leger van de studentenbeweging hield Deng Xiaoping een lange toespraak op een vergadering van het Politbureau. Hij verklaarde dat Zhao Ziyang een aantal nuttige dingen had gedaan op het economische front, maar dat hij uiteindelijk struikelde vanwege bourgeois liberalisering, net als zijn voorganger Hu Yaobang. 'Dat betekent nog niet dat onze oorspronkelijke beslissing om hen te benoemen fout was. Uiteindelijk bleken geen van beiden uit het juiste hout te zijn gesneden, maar toen ze werden gekozen [...] waren ze de voor de hand liggende keuze. Mensen veranderen.' Aldus Deng Xiaoping, die de geschiedenis glad streek om in retrospectief alsnog de juiste politieke inschatting gemaakt te hebben.

Na vijftien jaar huisarrest overleed Zhao Ziyang in januari van dit jaar. De Chinese media wisten zich geen raad en volstonden met een mededeling van twee zinnen; de televisie zweeg volkomen. Helaas zijn de notulen van het getouwtrek van de huidige leiders over de vraag hoe Zhao Ziyang gememoreerd dient te worden (nog) niet bekend, maar de conclusie luidde na lange dagen van stilte: 'grote fouten'. Het is bij de begrafenis rustig gebleven en er zijn nauwelijks demonstraties geweest. Dat zegt veel over het politieke klimaat van China heden ten dage en over de verhoudingen en discipline in Zhongnanhai. 友

VNC TRAVEL 友 *thuis in Azië als geen ander....*

VNC Asia Travel

• Groepsreizen • Reizen op maat • Incentives

VNC Travel
Catharijnesingel 70, 3511 GM Utrecht
www.vnc.nl T: 030-2311500